

ELYAZMASINDAN MATBAAYA

EMRE DÖLEN

Y

AZILI metinlerin çoğaltılması ilk olarak 2. yüzyılın sonlarında Çin'de görülür. Yazılar mermer levhalara oyularak işleniyor, sonra bu plakaya ıslak kâğıt bastırılarak yazıların kabartma olarak kâğıda geçmesi sağlanıyor ve daha sonra da kabartma

harf formları mürekkeplenerek kâğıt üzerine basılıyordu. Ancak bu yöntem zor ve kullanışsızdı. Modern matbaanın ilham kaynağı olan tahta kalıpların ilk kullanımı da yine Gutenberg'den çok önce Çin'de karşımıza çıkmaktadır. Tek tek şimşire oyulmuş harf veya harf gruplarının yanyana getirilmesiyle

oluşturulan kalıpların mürekkeplenerek kâğıda basılması yönteminin 11. yüzyılda Çin'de tecrübe edildiğini görmekteyiz.

Tahta oyma kalıpla baskı tekniğinin kullanılmaya başlanması matbaanın ilk habercilerinden biridir. Ancak bu baskı tekniğinin geliştirilmesi ve dünyaya

Johannes Stradanus. İlk matbaa düzeninin resmedildiği ahşap gravür. Harfleri dizen, kalıp hazırlayan ve baskı yapan matbaa çalışanları.

FOTOGRAF: WELLCOME COLLECTION.ORG

yayılmadaki başarı Uygurlara aittir. Çinlilerin geliştirdiği baskı tekniğini öğrenen Uygurlar bunu komşuları Türk boylarına ve Moğollara öğrettiler. Bu kavimlerin Kuzey Afrika ve Doğu Avrupa'ya yönelik akınları ve göçleri sonucunda da bu teknik Avrupa'ya kadar ulaşmayı başardı.

Tahta oyma bir kalıbın hazırlanması iki aşamada gerçekleşir. Birinci aşamada resim tahta üzerine oyma tekniğine uygun biçimde çizilir. Bu iş teknik ressamın görevidir. İkinci aşamada ise tahta oymacı bu resmi uygun biçimde oyma yoluyla tahta üzerine işler. Ressam ile tahta oymacı farklı kişiler olabileceği gibi bu işleri tek kişi de yapabilir. Kalıpların yapımında başlangıçtan beri, sertliği ve dokusunun uygunluğu nedeniyle şimşir ağacı kullanılmıştır. Tahta oyma kalıplar resimler için yapıldığı gibi bu yolla çok büyük boyuttaki harf ve süslü inisiyal (başharf) kalıplar için de kullanılmıştır.

Ortaçağ ve sonrasında çeşitli meslekleri tanıtan ansiklopedik nitelikte çok sayıda yazma ve basma kitap ortaya çıkmıştır. Bunların büyük çoğunluğunda mesleklerin icra edilişi resimlerle de gösterilmiştir. Bu kitap gerek sosyal tarih ve gerekse teknoloji tarihi açısından önemli kaynaklardır. Bu tür kitapların en ünlülerinden biri 1568'de Frankfurt'ta basılmış olan *Eygentliche Beschreibung Aller Stände auff Erden* (Yeryüzündeki Bütün Mesleklerin Doğru Tanımı) adlı kitaptır. Bu kitap kısaca *Ständebuch* (Meslekler Kitabı) olarak tanınır.

MATBAANIN BULUNUŞU

Genel olarak 15. yüzyılın ikinci yarısı matbaacılığın ortaya çıkma ve gelişme dönemi, 16. yüzyıl da yayılma dönemi olarak anılabilir. Kâğıt imalatının ucuzlaması matbaanın icadına giden yoldaki önemli adımlardan biridir. Kâğıdın günlük hayatın bir parçası haline gelmesiyle Avrupa'da baskı teknikleriyle ilgili girişimler artmıştır. 16. yüzyılın ortalarına doğru Orta Avrupa'nın değişik

kentlerinde birbirinden bağımsız olarak hareketli harflerle baskı yapma arayışlarının varlığı bilinmektedir. Çin, Uygur ve diğer milletlerin katkılarını dikkate alırsak matbaanın tek bir kişinin buluşu olmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Hatta Avrupa'nın değişik yerlerinde yapılan matbaalar neredeyse aynı anda ürün vermeye başlamıştır. Örneğin 1423-1437 yılları arasında Hollanda'da Laurens Janszoon Coster adında bir oymacı, ahşap malzeme kullanarak tek tek harf üretimine geçti ve ilk olarak bu harflerle 8 sayfalık çift taraflı basılmış küçük bir kitap üretti. Latin alfabesinin az sayıda sembolden oluşması bir avantajdı. Bununla birlikte gerçek anlamda matbaacılığın Johann Gutenberg'in (1400-1468) Almanya'nın Mainz kentinde kurduğu matbaasına 1455'de 42 satırlı *İncil*'i basmasıyla başladığı kabul edilmektedir.

Tipografik baskı yönteminin bütünü yani harf kalıplarının (matris) yapımı, harf dökümü için uygun bir alaşımın geliştirilmesi, harflerin dökümünün yapılması, metinlerin dizilmesi ve el baskı presi ile basımın yapılması Johann Gutenberg tarafından gerçekleştirildi. Johann Gutenberg metal harflere yapışabilen baskı mürekkebini Flaman ressamların yağlıboya hazırlanmasında kullandıkları yönteme benzer biçimde beziryağı ve is karası ile hazırlandı.

MATBAANIN YAYILMASI VE ETKİLERİ

Matbaacılık Johann Gutenberg'den sonra çok hızlı bir biçimde gelişti. Almanya'dan başlayarak halka halka bütün Avrupa'ya yayıldı. Matbaa her türlü değişime karşı olan tutucu nitelikte dinî merkezler ile kültür merkezi sayılan ve onlar kadar tutucu olan üniversite kentleri yerine uluslararası ticaretin güçlü merkezlerine tutunarak gelişti. Köln, Paris ve Basel gibi kentler üniversitelerinden dolayı değil, birer ticaret merkezi olmaları nedeniyle matbaaya kavuştular. Başlangıçta Latince ve Hıristiyan inancının yayılmasına hizmet edeceğini

düşünen kilise matbaayı destekledi. İlk basılan kitaplar da İncil, dinî metinler ve Latince gramer kitaplarıydı. Ancak kısa süre içinde matbaa kilisenin elinden kurtuldu ve sivillerin din adamlarına, ulusal dillerin Latinceye ve bilimin imana karşı mücadelesinin bir aracı haline geldi. Kitabı basan ve yayan mekanizma önce kendi mali bağımsızlığını ilan etti ve kendi kendine var olabildi. Ekonomik açıdan gelişmekte olan Venedik 15. yüzyılın sonunda matbaacılığın başkenti durumuna geldi. Venedik'teki 150 matbaada yılda 4 binden fazla kitap basılmaktaydı ve Avrupa'da yayınlanan 7 kitaptan biri Venedik'te basılmıştı. Yunan ve Roma klasikleri ile Rönesans'a katkıda bulunduğu gibi matbaa Martin Luther tarafından başlatılan reform hareketinin de lokomotifini oldu.

1500 yılına gelindiğinde Avrupa'daki 300 kentte 1700'den fazla matbaa çalışmaktaydı ve ilk 50 yıllık dönemde 40 bin başlık altında 15-20 milyon kitabın satışa çıkarıldığı tahmin edilmektedir. 1536-1636 dönemini kapsayan yüzyıl içinde 275 bin kitap ve 250 milyon nüsha basıldı.

Matbaanın icadı, yazıcı (katip) kültüründen baskı kültürüne geçiş anlamına geliyordu. Bunun doğurduğu kültür dönüşümünün en önemli özelliği, bilginin kulak yani işitme yerine, göz yani okuma yoluyla aracısız olarak edinilmeye başlaması oldu. Ortaçağın her şeyi bilen ansiklopedistleri yerini uzman kadrolara bıraktı, bilgi akımında süreklilik ve kesinlik sağlandı, bilginin kolay ve ucuz olarak yayılmasının yolu açıldı. Matbaa soylular ve din adamları sınıfına karşı daha geniş bir kütlevi burjuvazinin denetiminde gelişti ve onların bir silahı haline geldi. Kolay anlaşılabilirlik ulusal dilleri canlandırdı, dile dayalı milliyetçilik fikri güçlendikçe ulus devletlerin tezahürüne zemin hazırladı. Modern dünyada matbaa kamuoyu oluşturmanın ve meşruiyet kazanmanın en etkili araçlarından biri haline geldi. **Z**